Pesa

Mwongozo wa Mwalimu Darasani, Neno kwa Neno

Sehemu ya Kwanza. Pesa ni Nini

na Evan Millner
Abecedaria Press · Universitas Scholarium

Kitabu kimoja cha darasani kwa mwalimu. Wanafunzi hawahitaji vitabu vya kiada.
Hiki ni kitabu cha mwalimu. Mwalimu anahitaji nakala hii moja tu. Wanafunzi hawahitaji kitabu cha kiada.

Unahitaji: kitabu hiki, ubao na chaki.
Kila mwanafunzi anahitaji: daftari la kawaida la shule, rula, na kalamu au penseli.

Katika daftari, kila somo linaanza kwenye ukurasa mpya, pamoja na kichwa cha somo, kilichopigiwa mstari, na tarehe.

Kila somo linakuongoza: nini cha kusema, nini cha kuandika ubaoni, na wanafunzi wanaandika nini.

Sehemu ya Kwanza. Pesa ni Nini

Somo 1. Pesa ni Nini?

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- sarafu tatu au nne za pesa ya nchi yako
- noti moja ya karatasi ya pesa ya nchi yako
- yai moja, au kitu kingine kidogo (kikombe, penseli, kijiko)
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 45. Kama wanafunzi wako ni wapya shuleni, fundisha somo hili katika vipindi viwili vifupi.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo matatu:

1. Watu wawili wanaweza kubadilishana kitu kimoja kwa kitu kingine.
2. Mabadilishano bila pesa mara nyingi ni magumu.
3. Pesa ni kitu ambacho watu wote wanakubali kupokea. Pesa hufanya mabadilishano kuwa rahisi.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Zamani, watu hawakutumia pesa. Mkulima alitoa mayai na akapata chumvi. Haya ni mabadilishano bila pesa.

Mabadilishano bila pesa mara nyingi ni magumu. Lazima umpate mtu aliye na kitu unachokitaka. Mtu huyo pia lazima akitake kitu ulicho nacho. Mara nyingi hakuna mtu kama huyo.

Pesa hutatua tatizo hili. Watu wote wanapokea pesa. Kwa hiyo unaweza kumuuzia mtu mmoja mayai yako. Kisha unaweza kununua chumvi kutoka kwa mtu mwingine.

Sarafu au noti ya karatasi haifai kitu yenyewe. Huwezi kuila wala kuivaa. Inafanya kazi kwa sababu watu wote wanakubali kuipokea. Pesa ni alama. Inaonyesha vitu vinastahili kiasi gani. Vivyo hivyo, neno lililoandikwa YAI si yai. Ni alama ya yai.

Mstari wa KUINGIA na KUTOKA. Katika kitabu hiki tunatumia picha moja tena na tena. Chora mstari mrefu ubaoni. Chora mstari mfupi unaoukata katikati. Andika KUINGIA upande wa kushoto. Andika KUTOKA upande wa kulia.

KUINGIA	KUTOKA
vitu vinavyomjia mtu	vitu vinavyotoka kwa mtu

Daima tunachora mstari kwa ajili ya mtu mmoja. Upande wa kushoto, andika kile ambacho mtu huyo anapata. Upande wa kulia, andika kile ambacho mtu huyo anatoa. Baadaye katika kitabu hiki, mstari huu huu unakuwa bajeti na kitabu cha taslimu.

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Katika somo hili la kwanza, waonyeshe wanafunzi jinsi ya kufanya. Laza rula chini ya kichwa, na uchore mstari kufuata ukingo wake. Wanafunzi wanaandika tarehe kwa njia ambayo watu wanaiandika katika nchi yako. Ukurasa unaanza hivi:

> **Somo 1. Pesa ni Nini?**
> 3 Mei 2026

Somo likichukua vipindi viwili, wanafunzi wanaandika tarehe tena mwanzoni mwa kipindi cha pili.

Mazungumzo

Soma maneno ya mwalimu (**M**) kwa sauti. Subiri wanafunzi wajibu. Majibu ya wanafunzi (**W**) yanakuonyesha unachoweza kutarajia. Kubali jibu lolote lenye maana ileile.

M. Tazama yai hili. Nani ana kuku nyumbani?
W. *(Baadhi ya wanafunzi wanasema:)* Mimi nina kuku.

M. Ama ana mayai. Anataka chumvi. Musa ana chumvi. Anataka mayai. Wanaweza kufanya nini?
W. Ama anaweza kumpa Musa mayai. Musa anaweza kumpa Ama chumvi.

M. Ndiyo. Tunaliita jambo hili **mabadilishano**. Katika mabadilishano, kila mtu anatoa kitu na anapata kitu.

Chora mstari wa KUINGIA na KUTOKA ubaoni. Andika "Ama" juu yake. Jaza hivi:

Ama: KUINGIA	Ama: KUTOKA
kikombe 1 cha chumvi	mayai 3

M. Nini kinamjia Ama?
W. Kikombe cha chumvi.

M. Nini kinatoka kwa Ama?
W. Mayai matatu.

M. Sasa ni wiki inayofuata. Ama anataka chumvi tena. Lakini wiki hii Musa hataki mayai. Anataka kisu. Ama anaweza kufanya nini?
W. *(Waache wanafunzi watoe mawazo yao. Baadhi wanasema: "Anaweza kumtafuta mtu mwingine mwenye chumvi.")*

M. Lazima Ama amtafute mtu aliye na chumvi. Mtu huyo pia lazima atake mayai. Je, hilo ni rahisi au ni gumu?

W. Ni gumu.

M. Ndiyo. Mabadilishano bila pesa mara nyingi ni magumu.

Inua sarafu juu.

M. Hii ni nini?
W. Ni pesa. Ni sarafu.

M. Unaweza kuila? Unaweza kuivaa? Unaweza kupika kwayo?
W. Hapana.

M. Basi kwa nini watu wanaitaka?
W. Kwa sababu wanaweza kununua vitu kwayo.

M. Ndiyo. Watu wote wanakubali kuipokea. Kwa hiyo Ama anaweza kumuuzia mtu yeyote mayai yake. Anapata pesa kwa mayai hayo. Kisha anaweza kununua chumvi kutoka kwa mtu yeyote. Si lazima Musa ayatake mayai yake.

Chora mistari miwili kwa ajili ya Ama.

Ama anauza mayai: KUINGIA	**Ama anauza mayai: KUTOKA**
pesa	mayai 3

Ama ananunua chumvi: KUINGIA	**Ama ananunua chumvi: KUTOKA**
kikombe 1 cha chumvi	pesa

M. Tazama mistari hii miwili. Pesa zinaingia, kisha pesa zinatoka. Pesa zinamsaidia Ama kupata chumvi.

Andika neno YAI ubaoni.

M. Je, hili ni yai?
W. Hapana. Ni neno.

M. Ndiyo. Ni alama ya yai. Pesa pia ni alama. Inaonyesha vitu vinastahili kiasi gani.

Inua noti ya karatasi juu.

M. Hii ni karatasi. Karatasi inagharimu pesa kidogo sana. Lakini kwa noti hii unaweza kununua mayai mengi. Kwa nini?
W. Kwa sababu watu wote wanakubali kuipokea.

M. Ndiyo. Hilo ndilo jambo muhimu zaidi katika somo hili.

Mwanafunzi akisema, "Zawadi ni mabadilishano": uliza, "Mtoaji anapata nini?" Kama mtoaji hapati kitu, si mabadilishano.

Mwanafunzi akisema, "Kazi si mabadilishano": uliza, "Mfanyakazi anatoa nini? Mfanyakazi anapata nini?" Mfanyakazi anatoa kazi na anapata pesa. Kwa hiyo kazi kwa pesa ni mabadilishano.

Mwanafunzi akisema, "Pesa ni mbaya": sema, "Pesa ni kifaa, kama kisu. Watu wanaweza kutumia kifaa vizuri au vibaya. Katika kitabu hiki tunajifunza kutumia pesa vizuri."

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno matano ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
mabadilishano	Watu wawili, kila mmoja anatoa kitu na kila mmoja anapata kitu.
pesa	Kitu ambacho watu wote wanakubali kupokea kwa bidhaa na kwa kazi.
bidhaa	Vitu ambavyo watu wanatengeneza au wanalima, na wanauza.
sarafu	Pesa iliyotengenezwa kwa chuma.
noti	Pesa iliyotengenezwa kwa karatasi.

Kwa Mwalimu: katika kitabu hiki neno **noti** daima linamaanisha pesa ya karatasi. Halina maana nyingine.

Kariri

> **Pesa ni kitu ambacho watu wote wanakubali kupokea kwa bidhaa na kwa kazi.**
>
> **Katika mabadilishano, kila mtu anatoa kitu na anapata kitu.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Ziache ubaoni mpaka mwisho wa somo. Wanafunzi wanasema sentensi hizo mbili kwa sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti. Hakuna anayeandika.

1. Mabadilishano ni nini?
2. Kwa nini mabadilishano bila pesa mara nyingi ni magumu?
3. Pesa ni nini?
4. Je, unaweza kula sarafu? Kwa nini watu wanapokea sarafu?
5. Taja aina mbili za pesa katika somo hili.

Zoezi 2. Ni mabadilishano ya aina gani?

Kwa Mwalimu: andika herufi tatu na maana zake ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila sentensi yenye namba kwa sauti mara mbili. Baada ya kila sentensi, wanafunzi wanaandika namba yake na herufi moja kwenye madaftari yao.

- **B** ikiwa ni mabadilishano bila pesa.
- **P** ikiwa ni mabadilishano kwa pesa.
- **X** ikiwa si mabadilishano.

Mfano. Ama anampa Musa mayai matatu. Musa anampa Ama kikombe cha chumvi. — **B**. Kila mtu anatoa na anapata. Hakuna pesa.

1. Juma anampa Fatuma mbuzi. Fatuma anampa Juma magunia mawili ya mahindi.
2. Thandi anampa muuzaji sarafu tatu. Muuzaji anampa Thandi mfuko wa mchele.
3. Kofi anaokota sarafu barabarani.
4. Amina anafanya kazi shambani siku nzima. Mkulima anampa pesa.
5. Peter anampa Grace kiti. Grace anamshonea Peter shati.
6. Upepo unapeperusha kofia.
7. Zainab anauza samaki sokoni. Mwanamume mmoja anamlipa kwa noti.
8. Joseph anampa mgeni maji. Mgeni anamshukuru na kuendelea na safari yake.
9. Ruth anamlipa dereva kwa sarafu. Dereva anampeleka mjini.
10. Mtoto anadondosha noti mtoni.
11. Daniel anampa kaka yake baiskeli yake ya zamani kama zawadi.
12. Halima anamshonea jirani viatu. Jirani anampa bakuli la maharagwe.

Zoezi 3. Chora mstari wa KUINGIA na KUTOKA.

Kwa Mwalimu: chora mfano ubaoni. Kisha soma tena sentensi 1, 2, 4 na 5 za Zoezi 2. Wanafunzi wanachora mstari katika madaftari yao kwa ajili ya mtu wa **kwanza** katika kila sentensi.

Mfano. Ama anampa Musa mayai matatu. Musa anampa Ama kikombe cha chumvi.

Ama: KUINGIA	Ama: KUTOKA
kikombe 1 cha chumvi	mayai 3

1. Sentensi 1 katika Zoezi 2 (Juma).
2. Sentensi 2 katika Zoezi 2 (Thandi).
3. Sentensi 4 katika Zoezi 2 (Amina).
4. Sentensi 5 katika Zoezi 2 (Peter).

Zoezi 4. Andika neno linalokosekana.

Kwa Mwalimu: andika sentensi tano ubaoni, na mstari kwa kila neno linalokosekana. Wanafunzi wananakili kila sentensi na kuandika neno linalokosekana.

1. Katika mabadilishano, kila mtu __ **kitu na** ____ kitu.
2. Pesa iliyotengenezwa kwa chuma ni _____.
3. Pesa iliyotengenezwa kwa karatasi ni _____.
4. Watu wote wanakubali kupokea _____.
5. Mabadilishano bila _____ mara nyingi ni magumu.

Zoezi 5. Panga maneno kwa mpangilio. Andika sentensi.

Kwa Mwalimu: andika mfano na makundi manne ya maneno ubaoni.

Mfano. mayai · anauza · Ama → **Ama anauza mayai.**

1. chumvi · ananunua · Ama
2. wanapokea · wote · pesa · watu
3. magumu · bila · mara · ni · pesa · nyingi · mabadilishano
4. ni · pesa · kwa · iliyotengenezwa · chuma · sarafu

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: kabla ya somo lijalo, mwombe kila mwanafunzi atafute mambo mawili nyumbani. Sarafu za nchi yetu zina majina gani? Noti zina majina gani? Somo 2 linaanza na majibu yao.

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1. 1. Watu wawili, kila mmoja anatoa kitu na kila mmoja anapata kitu. 2. Lazima umpate mtu aliye na kitu unachokitaka, na ambaye pia anakitaka kitu ulicho nacho. 3. Kitu ambacho watu wote wanakubali kupokea kwa bidhaa na kwa kazi. 4. Hapana. Watu wanapokea sarafu kwa sababu watu wote wanakubali kuzipokea. 5. Sarafu na noti.

Zoezi 2. 1 B · 2 P · 3 X · 4 P · 5 B · 6 X · 7 P · 8 X · 9 P · 10 X · 11 X · 12 B

Namba 4: Amina anatoa kazi na anapata pesa. Kazi kwa pesa ni mabadilishano. *Namba 5:* Grace anatoa kazi, si bidhaa. Bado ni mabadilishano. *Namba 8 na 11:* mtoaji hapati kitu, kwa hiyo haya si mabadilishano. Ni zawadi.

Zoezi 3.

Juma: KUINGIA	Juma: KUTOKA
magunia 2 ya mahindi	mbuzi 1

Thandi: KUINGIA	Thandi: KUTOKA
mfuko 1 wa mchele	sarafu 3

Amina: KUINGIA	Amina: KUTOKA
pesa	siku moja ya kazi

Peter: KUINGIA	Peter: KUTOKA
shati lililoshonwa	kiti 1

Zoezi 4. 1. anatoa, anapata · 2. sarafu · 3. noti · 4. pesa · 5. pesa

Zoezi 5. 1. Ama ananunua chumvi. · 2. Watu wote wanapokea pesa. · 3. Mabadilishano bila pesa mara nyingi ni magumu. · 4. Sarafu ni pesa iliyotengenezwa kwa chuma.

Somo 2. Sarafu na Noti

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- pesa za kitabu, zilizotengenezwa kwa karatasi (tazama chini)
- baadhi ya sarafu na noti za pesa ya nchi yako, kama unazo
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Tengeneza pesa za kitabu. Kata vipande vidogo vya kadi. Tengeneza sarafu nne za $1, nne za $5 na nne za $10. Tengeneza noti mbili za $20, mbili za $50 na mbili za $100, na moja ya $500. Andika kiasi kwenye kila kipande.

Kwenye sarafu, chora duara kuzunguka kiasi; kwenye noti, chora kisanduku kirefu kukizunguka. Weka pesa hizi katika mfuko kwa ajili ya Masomo 3 na 4.

Kuhusu pesa katika kitabu hiki. Pesa hizi si pesa za nchi moja. Kila kiasi ni dola nzima. Kwa hiyo wanafunzi hawahitaji kamwe nukta ya desimali. Katika baadhi ya nchi sarafu pia ni viasi vizima, kama hivi. Katika nchi nyingine sarafu ndogo ni senti: senti 100 ni dola moja. Usifundishe senti kwa kitabu hiki. Mwanafunzi akiuliza, sema: "Pesa ya nchi yetu ina sarafu zake. Kitabu hiki kinatumia namba rahisi."

Pesa za nchi zinazozungumza Kiswahili (2026). Kenya, Tanzania na Uganda, kila nchi ina shilingi yake, na hizo ni pesa tatu tofauti. Kenya ina sarafu za shilingi 1, 5, 10 na 20, na noti za shilingi 50 hadi 1,000. Tanzania ina sarafu za shilingi 50 hadi 500, na noti za shilingi 1,000 hadi 10,000. Uganda ina sarafu za shilingi 50 hadi 1,000, na noti za shilingi 1,000 hadi 50,000. Mashariki mwa Jamhuri ya Kidemokrasia ya Kongo, watu wanatumia faranga za Kongo, ambazo ni noti tu, na pia dola za Marekani. Rwanda na Burundi,

kila nchi ina faranga yake. Katika nchi hizi zote watu wengi hulipa kwa simu, kwa mfano kwa M-Pesa, Airtel Money, MTN MoMo au Mixx by Yas. Fundisha sarafu na noti za nchi yako mwenyewe pamoja na somo hili.

Muda: takriban dakika 45. Kama wanafunzi wako ni wapya katika namba, fundisha somo hili katika vipindi viwili vifupi.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo matano:

1. Kitabu kinahesabu pesa kwa dola. Tunaandika $40 na tunasema "dola arobaini".
2. Kitabu kina sarafu tatu na noti nne.
3. Wanahesabu pesa na kutafuta jumla.
4. Wanafanya kiasi kilekile kwa njia tofauti.
5. Wanaandika kiasi kwa tarakimu ($40) na kwa maneno (arobaini).

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Dola. Kitabu hiki kinahesabu kwa dola ili mifano iwe ileile kila mahali. Namba ni mifano, si bei halisi za nchi yoyote. Matoleo katika lugha nyingine yana aya kuhusu pesa ya nchi husika.

Jinsi ya kuiandika. Andika alama $ kwanza, kisha namba, bila nafasi: **$40**. Isome "dola arobaini". Kuandika alama hii, andika herufi kubwa S. Kisha chora mstari mmoja mfupi unaoshuka katikati yake, kutoka juu hadi chini.

Sarafu na noti za kitabu. Kila somo linatumia pesa zilezile:

Sarafu	Noti
$1 · $5 · $10	$20 · $50 · $100 · $500

Sarafu na noti za nchi yako zinaweza kuwa tofauti. Fundisha pesa za kitabu kwanza, kwa sababu kila somo linazitumia. Kisha

onyesha sarafu na noti zako, na useme zipi zinafanana na za kitabu.

Namba za kitabu ni ndogo, ili wanafunzi waweze kuzihesabu kwa urahisi. Waambie wanafunzi: "Hizi ni namba za kitabu, si namba za soko letu."

Ubaoni. Chora sarafu kama duara dogo lenye kiasi chake ndani: ($5). Chora noti kama kisanduku kirefu: [$20]. Wafundishe wanafunzi kuhesabu kuanzia pesa kubwa zaidi hadi ndogo zaidi. Njia hii ni ya haraka zaidi.

Katika maneno ya namba, weka "na" kati ya makumi na mamoja: thelathini na tano. Andika "arobaini" kwa "o", si "arubaini".

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Soma maneno ya mwalimu (**M**) kwa sauti. Subiri wanafunzi wajibu. Majibu ya wanafunzi (**W**) yanakuonyesha unachoweza kutarajia. Kubali jibu lolote lenye maana ileile.

M. Nyumbani mlitafuta majina ya sarafu na noti zetu. Niambieni jina la sarafu moja.
W. *(Wanafunzi wanataja majina.)*

Andika majina upande mmoja wa ubao. Inua juu sarafu na noti zako halisi, kama unazo.

M. Vizuri. Katika kitabu hiki tunahesabu pesa kwa njia nyingine. Tunahesabu kwa dola.

Andika $ kubwa ubaoni.

M. Hii ni alama ya dola. Semeni "dola".
W. Dola.

Andika $40 ubaoni.

M. Alama ya dola inakuja kwanza. Kisha inakuja namba. Tunasoma: dola arobaini. Tunasomaje hii?
W. Dola arobaini.

M. Vizuri. Tunasema "dola" kwanza, kisha tunasema namba.

Andika $5, $10 na $100. Onyesha kila moja.

M. Someni hizi.
W. Dola tano. Dola kumi. Dola mia moja.

M. Kila moja ya hizi ni kiasi. Kiasi kinatuambia pesa ni kiasi gani.

Chora sarafu tatu ubaoni: ($1) ($5) ($10). Inua juu sarafu za karatasi.

M. Kitabu kina sarafu tatu. Zisomeni.
W. Dola moja. Dola tano. Dola kumi.

Chora noti nne: [$20] [$50] [$100] [$500]. Inua juu noti za karatasi.

M. Kitabu kina noti nne. Zisomeni.
W. Dola ishirini. Dola hamsini. Dola mia moja. Dola mia tano.

M. Sarafu na noti zetu halisi ni tofauti kidogo. Darasani tunatumia pesa za kitabu. Namba zake ni ndogo, kwa hiyo kuhesabu ni rahisi.

Mpe mwanafunzi mmoja sarafu mbili za $10 na sarafu moja ya $5.

M. Hesabu sarafu zako kwa sauti.
W. Kumi, ishirini, ishirini na tano.

M. Hizo ni pesa kiasi gani?
W. Dola ishirini na tano.

M. Ndiyo. Umejumlisha viasi. Dola ishirini na tano ni jumla. Jumla ni viasi vyote vikijumlishwa pamoja.

Andika ubaoni: $10 + $10 + $5 = $25

M. Hesabu pesa kubwa kwanza. Kisha hesabu pesa ndogo. Hapo kuhesabu ni haraka.

Mpe mwanafunzi wa pili noti moja ya $20 na sarafu moja ya $5.

M. Hesabu pesa zako kwa sauti.
W. Ishirini, ishirini na tano.

M. Nani ana pesa zaidi?
W. Hakuna. Wana kiasi kilekile. Kila mmoja ana dola ishirini na tano.

M. Ndiyo. Tunaweza kufanya kiasi kilekile kwa njia tofauti. Fanyeni $25 kwa njia ya tatu.
W. Sarafu tano za $5. *(Kubali njia yoyote iliyo sawa.)*

Andika $25 ubaoni. Chini yake andika: ishirini na tano.

M. Tunaweza kuandika kiasi kwa tarakimu au kwa maneno. Ipi ni haraka zaidi?
W. Tarakimu.

Chora mstari wa KUINGIA na KUTOKA. Andika "Ama" juu yake.

M. Ama anamuuzia Grace mayai 3. Grace anampa $15. Nini kinamjia Ama?
W. $15.

Andika "$15 kwa mayai 3" upande wa KUINGIA.

M. Ama anamuuzia Peter mayai 2. Peter anampa $10. Niandike wapi?
W. Upande wa KUINGIA. Pesa zinamjia Ama.

M. Ama ananunua kikombe 1 cha chumvi kutoka kwa Musa. Anampa $10. Niandike wapi?
W. Upande wa KUTOKA. Pesa zinatoka kwa Ama.

Ama: KUINGIA	**Ama: KUTOKA**
$15 kwa mayai 3	$10 kwa kikombe 1 cha chumvi
$10 kwa mayai 2	

M. Jumla ya upande wa KUINGIA ni kiasi gani?
W. Dola ishirini na tano. Kumi na tano na kumi ni ishirini na tano.

M. Ndiyo. Sasa mstari wetu una viasi. Kila kiasi kina alama ya dola.

Mwanafunzi akisema, "Pesa yetu si dola": sema, "Ndiyo. Kila nchi ina pesa yake. Dola za kitabu ni kwa ajili ya mazoezi. Kuhesabu ni kulekule."

Mwanafunzi akiandika namba kabla ya alama ($40): sema, "Baadhi ya nchi huandika pesa kwa njia hiyo. Kwa dola tunaandika alama kwanza: $40."

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno matatu ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
kiasi	Pesa kiasi gani. Ni namba yenye alama ya dola, kama $40.
jumla	Viasi vyote vikijumlishwa pamoja.
dola ($)	Pesa inayotumika katika kitabu hiki. Tunaandika alama $ kabla ya namba: $40.

Kariri

> **Katika kitabu hiki tunahesabu pesa kwa dola, hivi: $40.**
>
> **Jumla ni viasi vyote vikijumlishwa pamoja.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Ziache ubaoni mpaka mwisho wa somo. Wanafunzi wanasema sentensi hizo mbili kwa sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Soma viasi kwa sauti.

Kwa Mwalimu: andika viasi vinane ubaoni. Onyesha kila kiasi, na wanafunzi wanakisoma kwa sauti, wote pamoja. Kisha onyesha viasi kwa mpangilio mwingine na umwulize mwanafunzi mmoja mmoja. Hakuna anayeandika.

1. $5
2. $20
3. $15
4. $50
5. $35
6. $100
7. $75
8. $500

Zoezi 2. Andika kiasi kwa maneno. Kisha kiandike kwa tarakimu.

Kwa Mwalimu: kwanza andika maneno haya ubaoni, pamoja na namba zake: moja 1 · tano 5 · kumi 10 · kumi na tano 15 · ishirini 20 · ishirini na tano 25 · thelathini 30 · arobaini 40 · hamsini 50 · sitini 60 · sabini 70 · mia moja 100 · mia mbili 200 · mia tano 500.

Sehemu A. Andika namba 1 hadi 6 ubaoni. Wanafunzi wanaandika kila kiasi kwa maneno.

Mfano. $40 → **arobaini**

1. $10
2. $20
3. $30
4. $45
5. $100
6. $500

Sehemu B. Usiandike namba 7 hadi 12 ubaoni. Sema kila kiasi kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanakiandika kwa tarakimu, pamoja na alama ya dola.

Mfano. Unasema, "dola sitini". Wanafunzi wanaandika **$60**.

7. dola kumi na tano
8. dola ishirini na tano
9. dola hamsini
10. dola sabini
11. dola mia moja na hamsini
12. dola mia mbili

Zoezi 3. Hesabu pesa. Andika jumla.

Kwa Mwalimu: chora sarafu na noti za kila namba ubaoni. Chora sarafu kama duara na noti kama visanduku virefu. Wanafunzi wanaandika kila kiasi na jumla, kama mfano.

Mfano. ($10) ($10) ($5) ($1) → **$10** + **$10** + **$5** + **$1** = **$26**

1. ($5) ($5) ($1)
2. [$20] ($10) ($5)
3. [$50] [$20] ($5)
4. [$100] [$50] ($10) ($10)
5. ($1) ($10) [$20] ($1) [$20]
6. [$100] [$100] [$50]

Zoezi 4. Fanya kiasi kilekile kwa njia nyingine.

Kwa Mwalimu: andika mfano na sentensi saba ubaoni. Wanafunzi wanachora sarafu na noti katika madaftari yao. Wape pesa za karatasi wanafunzi wanaoona zoezi hili ni gumu.

Mfano. Fanya $30 kwa sarafu tatu. → **($10) ($10) ($10)**

1. Fanya $30 kwa noti moja na sarafu moja.
2. Fanya $30 kwa sarafu sita.

3. Fanya $15 kwa sarafu tatu.
4. Fanya $50 kwa noti mbili na sarafu moja.
5. Fanya $50 kwa sarafu tano.
6. Fanya $100 kwa noti mbili.
7. Fanya $100 kwa noti tatu na sarafu moja.

Zoezi 5. Chora mstari wa KUINGIA na KUTOKA. Andika jumla.

Kwa Mwalimu: andika sentensi tano ubaoni na uzisome kwa sauti. Fanya sentensi ya 1 pamoja na wanafunzi: hiyo ndiyo mfano. Wanafunzi wanachora mstari kwa ajili ya Musa na kuandika sentensi zote tano ndani yake. Kisha wanakamilisha sentensi mbili zilizo chini ya mstari.

Mfano. Musa anamuuzia Fatuma vikombe 2 vya chumvi. Fatuma anampa $20.

Musa: KUINGIA	**Musa: KUTOKA**
$20 kwa vikombe 2 vya chumvi	

1. Musa anamuuzia Fatuma vikombe 2 vya chumvi. Fatuma anampa $20.
2. Musa anamuuzia Halima kikombe 1 cha chumvi. Halima anampa $10.
3. Musa ananunua mkate 1. Analipa $15.
4. Musa anamuuzia Juma vikombe 3 vya chumvi. Juma anampa $30.
5. Musa ananunua kipande 1 cha sabuni. Analipa $10.

Chini ya mstari, wanafunzi wanaandika:

- Jumla ya upande wa KUINGIA ni _____.
- Jumla ya upande wa KUTOKA ni _____.

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia. Kagua pia kwamba alama ya dola inakuja kabla ya namba.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: weka pesa za karatasi katika mfuko wake kwa ajili ya Masomo 3 na 4. Kabla ya somo lijalo, mwombe kila mwanafunzi atafute jambo moja sokoni au dukani. Muuzaji anaomba pesa kiasi gani kwa yai moja? Somo 3 linaanza na majibu yao.

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1. Sema "dola", kisha soma namba: 1. tano · 2. ishirini · 3. kumi na tano · 4. hamsini · 5. thelathini na tano · 6. mia moja · 7. sabini na tano · 8. mia tano

Zoezi 2.

Sehemu A: 1. kumi · 2. ishirini · 3. thelathini · 4. arobaini na tano · 5. mia moja · 6. mia tano

Sehemu B: 7. $15 · 8. $25 · 9. $50 · 10. $70 · 11. $150 · 12. $200

Zoezi 3.

1. $5 + $5 + $1 = $11
2. $20 + $10 + $5 = $35
3. $50 + $20 + $5 = $75
4. $100 + $50 + $10 + $10 = $170
5. $20 + $20 + $10 + $1 + $1 = $52
6. $100 + $100 + $50 = $250

Namba 5: viasi vinaweza kuwa kwa mpangilio wowote kama jumla ni $52.

Zoezi 4. Kila jibu lina njia moja tu iliyo sawa.

1. [$20] ($10)
2. ($5) ($5) ($5) ($5) ($5) ($5)
3. ($5) ($5) ($5)
4. [$20] [$20] ($10)
5. ($10) ($10) ($10) ($10) ($10)
6. [$50] [$50]
7. [$50] [$20] [$20] ($10)

Namba 3: ($10) na ($5) zinafanya $15, lakini hizo ni sarafu mbili, si tatu.

Zoezi 5.

Musa: KUINGIA	**Musa: KUTOKA**
$20 kwa vikombe 2 vya chumvi	$15 kwa mkate 1
$10 kwa kikombe 1 cha chumvi	$10 kwa kipande 1 cha sabuni
$30 kwa vikombe 3 vya chumvi	

- Jumla ya upande wa KUINGIA ni $60. (20 + 10 + 30)
- Jumla ya upande wa KUTOKA ni $25. (15 + 10)

Somo 3. Bei ya Kitu

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- pesa za karatasi za kitabu (kutoka Somo 2)
- yai moja, penseli moja na kikombe kimoja
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 45. Kama wanafunzi wako ni wapya shuleni, fundisha somo hili katika vipindi viwili vifupi.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo manne:

1. Sokoni, muuzaji anaomba bei. Mnunuzi anatoa pesa na anapata kitu.
2. Bei na gharama zina maana tofauti.
3. Wanasoma na kuandika orodha ya bei.
4. Wanatafuta gharama ya vitu 2 au 3.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Soko ni mahali ambapo wauzaji na wanunuzi wanakutana. Linaweza kuwa soko kubwa mjini, duka, au kibanda kidogo kando ya barabara. **Muuzaji** anatoa bidhaa au kazi na anapata pesa. **Mnunuzi** anatoa pesa na anapata bidhaa au kazi.

Katika kitabu hiki, **bei** na **gharama** zina maana tofauti. Bei ni neno la muuzaji. Ni pesa ambazo muuzaji anaomba, kwa kawaida kwa kitu kimoja: yai moja, kikombe kimoja, mkate mmoja.

Gharama ni neno la mnunuzi. Ni pesa ambazo mnunuzi lazima atoe ili kupata vitu. Kwa yai moja, bei na gharama ni kiasi kilekile: $5. Kwa mayai matatu, bei bado ni $5 kwa yai moja, lakini gharama ni $15.

Watu wengi wanatumia maneno haya mawili kwa maana moja. Katika kitabu hiki hatufanyi hivyo kamwe.

Gharama inaweza pia kuwa zaidi ya bei. Bei ya uzi mjini ni $10, lakini Grace anapanda basi kwenda huko na kurudi ($60). Kwa hiyo uzi unamgharimu $70. Waeleze hili wanafunzi wanaotaka zaidi.

Orodha ya bei. Muuzaji anaweza kuandika bei ya kila kitu kwenye ubao. Hii ni orodha ya bei. Iandike hivi:

DUKA LA KIJIJI — ORODHA YA BEI

mkate 1 ..... $15
kikombe 1 cha mchele ... $10
kipande 1 cha sabuni ... $10
penseli 1 ..... $5
daftari 1 ..... $20
yai 1 ..... $5

Weka jina la muuzaji juu. Andika kitu kimoja kwenye kila mstari, na viasi upande wa kulia, kimoja chini ya kingine. Hizi ni bei za kitabu. Zitumie katika kila somo.

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Soma maneno ya mwalimu (**M**) kwa sauti. Subiri wanafunzi wajibu. Majibu ya wanafunzi (**W**) yanakuonyesha unachoweza kutarajia. Kubali jibu lolote lenye maana ileile.

M. Sokoni, muuzaji anaomba pesa kiasi gani kwa yai moja?
W. *(Wanafunzi wanataja viasi walivyopata.)*

M. Asanteni. Katika kitabu chetu, muuzaji anaomba $5 kwa yai moja. Watu wananunua na kuuza vitu wapi?
W. Sokoni. Dukani.

M. Ndiyo. Soko ni mahali ambapo wauzaji na wanunuzi wanakutana.

Mpe mwanafunzi mmoja yai. Mpe mwanafunzi wa pili sarafu ya $5.

M. *(Onyesha kwa kidole mwanafunzi mwenye yai.)* Yeye ana yai. Analitoa kwa pesa. Tunamwitaje?
W. Muuzaji.

M. *(Onyesha kwa kidole mwanafunzi mwenye sarafu.)* Yeye anatoa pesa na anapata yai. Tunamwitaje?
W. Mnunuzi.

M. Mnunuzi, muulize muuzaji swali kuhusu yai.
W. Yai ni pesa ngapi?

M. Vizuri. Tunaweza pia kusema: "Bei ya yai ni ngapi?" Muuzaji, mjibu.
W. Bei ni $5.

M. Bei ni pesa ambazo muuzaji anaomba. Nani anaamua bei?
W. Muuzaji.

M. Je, mnunuzi anaweza kukataa?
W. Ndiyo. Anaweza kwenda kwa muuzaji mwingine.

Mnunuzi anatoa sarafu. Muuzaji anatoa yai.

M. Sasa mnunuzi anataka mayai matatu. Lazima atoe pesa kiasi gani?
W. $15. Tano na tano na tano ni kumi na tano.

M. Ndiyo. Mayai matatu yanagharimu $15. Gharama ni pesa ambazo lazima utoe ili kupata kitu. Je, bei ya yai moja sasa ni $15?
W. Hapana. Bei ya yai moja bado ni $5.

M. Vizuri. Bei ni kile ambacho muuzaji anaomba. Gharama ni kile ambacho mnunuzi lazima atoe.

Andika ubaoni:

> bei ya yai 1: $5
> gharama ya mayai 3: $5 + $5 + $5 = $15

Andika orodha ya bei ya duka la kijiji ubaoni (tazama "Unachopaswa kujua").

M. Hii ni orodha ya bei. Soma mstari wa kwanza.
W. Mkate mmoja, $15.

M. Bei ya kipande cha sabuni ni kiasi gani?
W. Bei ni $10.

M. Madaftari mawili yanagharimu kiasi gani?
W. Yanagharimu $40. Ishirini na ishirini ni arobaini.

M. Ama ananunua kikombe 1 cha mchele kutoka kwa Musa. Nani ni muuzaji, na nani ni mnunuzi?
W. Musa ni muuzaji. Ama ni mnunuzi.

Chora mistari miwili ya KUINGIA na KUTOKA.

Ama: KUINGIA	**Ama: KUTOKA**
kikombe 1 cha mchele	$10

Musa: KUINGIA	**Musa: KUTOKA**
$10	kikombe 1 cha mchele

M. Uuzaji mmoja unaleta mistari miwili. Pesa ziko wapi kwenye mstari wa Ama?
W. Upande wa KUTOKA. Pesa zinatoka kwa Ama.

M. Pesa ziko wapi kwenye mstari wa Musa?
W. Upande wa KUINGIA. Pesa zinamjia Musa.

Mwanafunzi akisema, "Bei na gharama ni kitu kimoja": sema, "Mara nyingi kiasi ni kilekile. Lakini maneno ni tofauti. Muuzaji anaomba bei kwa yai moja. Wewe unanunua mayai matatu. Gharama yako ni mara tatu ya bei."

Mwanafunzi akisema, "Sokoni kwetu yai ni zaidi ya $5": sema, "Ndiyo. Soko letu lina bei zake. Hizi ni bei za kitabu. Ni ndogo, ili tuweze kuzihesabu kwa urahisi."

Mwanafunzi akisema, "Muuzaji anaomba pesa nyingi mno": sema, "Mnunuzi anaweza kukataa. Anaweza kwenda kwa muuzaji mwingine. Katika Somo 5 tunauliza kwa nini baadhi ya vitu vina bei ya juu zaidi."

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno matano ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
bei	Pesa ambazo muuzaji anaomba kwa kitu.
gharama	Pesa ambazo lazima utoe ili kupata kitu.
muuzaji	Mtu anayetoa bidhaa au kazi, na anapata pesa kwa ajili yake.
mnunuzi	Mtu anayetoa pesa, na anapata bidhaa au kazi kwa ajili yake.
soko	Mahali ambapo wauzaji na wanunuzi wanakutana.

Kwa Mwalimu: katika kitabu hiki **bei** na **gharama** kamwe hazina maana moja. Bei ni ya muuzaji. Gharama ni ya mnunuzi.

Kariri

> **Bei ni pesa ambazo muuzaji anaomba.**
>
> **Gharama ni pesa ambazo lazima utoe ili kupata kitu.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Ziache ubaoni mpaka mwisho wa somo. Wanafunzi wanasema sentensi hizo mbili kwa sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: acha orodha ya bei ubaoni. Uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti kwa sentensi kamili. Hakuna anayeandika.

1. Soko ni nini?
2. Bei ya mkate mmoja ni kiasi gani?
3. Bei ya penseli moja ni kiasi gani?
4. Mayai mawili yanagharimu kiasi gani?
5. Nani anaomba bei, muuzaji au mnunuzi?
6. Gharama ni nini?

Zoezi 2. Muuzaji au mnunuzi?

Kwa Mwalimu: andika herufi mbili na maana zake ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila sentensi yenye namba kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanaandika namba, jina la mtu, na herufi moja.

- **U** ikiwa mtu huyo ni muuzaji (anauza).
- **N** ikiwa mtu huyo ni mnunuzi (ananunua).

Mfano. Ama anapata kikombe cha chumvi. Anatoa $10. — **Ama: N.** Anatoa pesa na anapata chumvi.

1. Juma anatoa gunia la mahindi. Anapata $100.
2. Kofi anatoa $5. Anapata penseli.

3. Halima anamshonea mwanamume viatu. Mwanamume huyo anampa $20.
4. Grace anapata mkate mmoja. Anatoa $15.
5. Musa anatoa vikombe viwili vya chumvi. Anapata $20.
6. Fatuma anatoa $20 kwa daftari.
7. Peter anapata $300 kwa kiti.
8. Ama anapata $150 kwa kuku.
9. Thandi anatoa $30 kwa safari ya basi kwenda mjini.
10. Juma anapata mbuzi. Anatoa $500.

Zoezi 3. Vinagharimu kiasi gani?

Kwa Mwalimu: acha orodha ya bei ubaoni. Ongeza mistari hii: kikombe 1 cha maharagwe … $10 · kuku 1 … $150. Andika mfano na vipengele kumi ubaoni. Wanafunzi wanaandika kila hesabu, kama mfano.

Mfano. mikate 2 → **$15** + **$15** = **$30**

1. mayai 2
2. mayai 3
3. vikombe 2 vya mchele
4. vikombe 3 vya maharagwe
5. penseli 2
6. madaftari 3
7. mikate 3
8. kuku 2
9. kikombe 1 cha mchele na mkate 1
10. mayai 2 na kipande 1 cha sabuni

Zoezi 4. Andika orodha ya bei.

Kwa Mwalimu: Musa ana kibanda sokoni. Anaandika orodha yake ya bei kwa haraka, na maneno yamechanganyika.

Andika mfano na makundi matano yaliyochanganyika ubaoni. Wanafunzi wanaandika orodha ya bei ya Musa kwa mpangilio mzuri, kama orodha ya duka la kijiji. Wanaweka kichwa juu na viasi upande wa kulia.

Mfano. chumvi · 1 · cha · $10 · kikombe → **kikombe 1 cha chumvi … $10**

1. orodha · bei · cha · ya · kibanda · musa
2. mchele · kikombe · $10 · cha · 1
3. cha · maharagwe · 1 · $10 · kikombe
4. sabuni · $10 · kipande · 1 · cha
5. 1 · mayai · $5 · yai

Kwa Mwalimu: namba 1 ni kichwa. Kinakwenda juu, kwa herufi kubwa: KIBANDA CHA MUSA — ORODHA YA BEI. Namba 5 ina neno moja la ziada. Waombe wanafunzi walitafute.

Zoezi 5. Andika neno linalokosekana.

Kwa Mwalimu: andika sentensi sita ubaoni, na mstari kwa kila neno linalokosekana. Andika Maneno Mapya matano juu ya sentensi hizo. Wanafunzi wananakili kila sentensi na kuandika neno linalokosekana.

1. _____ ni mahali ambapo wauzaji na wanunuzi wanakutana.
2. Muuzaji anaomba _____ kwa kila kitu.
3. _____ anatoa pesa na anapata kitu.
4. _____ anatoa kitu na anapata pesa.
5. _____ ya mikate miwili ni $30.
6. _____ ni pesa ambazo lazima utoe ili kupata kitu.

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: kwa ajili ya Somo 4, tengeneza sarafu zaidi za karatasi: nne zaidi za $1, nne zaidi za $5 na nne zaidi za $10.

Weka orodha ya bei ya duka la kijiji kwa ajili ya Somo 4.

Mwombe kila mwanafunzi atazame uuzaji mmoja sokoni. Je, mnunuzi anarudishiwa pesa na muuzaji? Somo 4 linaanza na majibu yao.

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1. 1. Soko ni mahali ambapo wauzaji na wanunuzi wanakutana. · 2. Bei ya mkate mmoja ni $15. · 3. Bei ya penseli moja ni $5. · 4. Mayai mawili yanagharimu $10. · 5. Muuzaji anaomba bei. · 6. Gharama ni pesa ambazo lazima utoe ili kupata kitu.

Zoezi 2.

1. Juma: U
2. Kofi: N
3. Halima: U
4. Grace: N
5. Musa: U
6. Fatuma: N
7. Peter: U
8. Ama: U
9. Thandi: N
10. Juma: N

Namba 3: Halima anatoa kazi, si bidhaa, na anapata pesa. Kwa hiyo yeye ni muuzaji. *Namba 1 na 10:* mtu mmoja anaweza kuwa muuzaji wakati mmoja na mnunuzi wakati mwingine.

Zoezi 3.

1. $5 + $5 = $10
2. $5 + $5 + $5 = $15
3. $10 + $10 = $20
4. $10 + $10 + $10 = $30
5. $5 + $5 = $10
6. $20 + $20 + $20 = $60
7. $15 + $15 + $15 = $45
8. $150 + $150 = $300
9. $10 + $15 = $25
10. $5 + $5 + $10 = $20

Zoezi 4.

KIBANDA CHA MUSA — ORODHA YA BEI

kikombe 1 cha chumvi ... $10
kikombe 1 cha mchele ... $10
kikombe 1 cha maharagwe . $10
kipande 1 cha sabuni ... $10
yai 1 ..... $5

Namba 5: neno la ziada ni "mayai". Kubali mistari kwa mpangilio wowote, na kichwa kikiwa juu.

Zoezi 5. 1. soko · 2. bei · 3. mnunuzi · 4. muuzaji · 5. gharama · 6. gharama

Namba 5 na 6: jibu ni "gharama" katika sentensi zote mbili. Kitenzi chake ni "kugharimu": "Mikate miwili inagharimu dola thelathini." Maana ni ileile.

Somo 4. Kulipa na Kupata Chenji

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- pesa za karatasi za kitabu, pamoja na sarafu za ziada (kutoka Somo 3)
- mkate mmoja na penseli moja, vya "kuuza"
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 45. Kama wanafunzi wako ni wapya katika namba, fundisha somo hili katika vipindi viwili vifupi.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo manne:

1. Kulipa kiasi kamili.
2. Kulipa kwa noti kubwa zaidi na kupata chenji.
3. Kuhesabu chenji kwa kuongeza, kwa njia ya muuzaji, na kuihesabu tena.
4. Kujua wakati hawana pesa za kutosha.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Kulipa ni kutoa pesa kwa kitu au kwa kazi. Kama mnunuzi ana kiasi kamili, hakuna chenji.

Mara nyingi mnunuzi ana noti kubwa zaidi tu. Hapo muuzaji anamrudishia pesa. Pesa hizi ni **chenji**. Chenji = pesa zilizolipwa − gharama.

Njia ya muuzaji: hesabu kwa kuongeza. Wauzaji wengi hawafanyi hesabu ya kutoa kwenye karatasi. Wanahesabu kwa kuongeza, kutoka gharama mpaka pesa zilizolipwa.

Anza kwa gharama. Toa sarafu moja na useme kiasi kipya. Endelea mpaka ufikie pesa ambazo mnunuzi amelipa. Sarafu na noti zilizo mkononi mwa mnunuzi ndizo chenji.

Mfano. Gharama ni $35. Mnunuzi analipa kwa noti ya $50. Muuzaji anasema "35".

Muuzaji anatoa sarafu ya $5 na kusema "40". Kisha muuzaji anatoa sarafu ya $10 na kusema "50".

Chenji ni $5 + $10 = $15. Kwanza fikia namba inayoishia na 0. Kisha panda kwa makumi, au kwa noti.

Njia hii inatumia kujumlisha tu. Mnunuzi anasikia kila namba na anaona kila sarafu. Kisha hesabu chenji tena kwa njia ya pili: 50 − 35 = 15. Njia hizo mbili zinapaswa kutoa jibu lilelile.

Hesabu chenji yako kabla ya kuondoka kwa muuzaji. Kiasi kisicho sawa ni rahisi kurekebisha papo hapo, na ni vigumu baadaye. Wauzaji wanaweza kukosea kuhesabu, kama watu wote. Wafundishe wanafunzi kuongea kwa upole, na kurudisha pesa muuzaji anapowapa zaidi ya inavyopaswa.

Pesa zisizotosha. Mnunuzi ana pesa za **kutosha** zikiwa sawa na gharama, au zaidi. Kama sivyo, mnunuzi anaweza kununua vitu vichache zaidi, au kurudi siku nyingine. Usifundishe hapa kwamba "muuzaji anaweza kusubiri pesa". Huo ni mkopo (Somo 18).

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Soma maneno ya mwalimu (**M**) kwa sauti. Subiri wanafunzi wajibu. Majibu ya wanafunzi (**W**) yanakuonyesha unachoweza kutarajia. Kubali jibu lolote lenye maana ileile.

M. Mliangalia mauzo sokoni. Je, mnunuzi alirudishiwa pesa?
W. *(Waache wanafunzi waeleze walichoona.)*

M. Kofi ananunua penseli. Bei ni $5. Anatoa sarafu ya $5. Je, muuzaji anamrudishia pesa?
W. Hapana.

M. Sawa. Kofi anatoa kiasi kamili. Tunasema: Kofi analipa $5. Kulipa ni kutoa pesa kwa kitu au kwa kazi.

M. Ama ananunua mkate mmoja. Unagharimu $15. Ama ana noti ya $20 tu. Nini kinatokea?
W. Anatoa noti. Muuzaji anamrudishia $5.

M. Ndiyo. Pesa ambazo muuzaji anarudisha ni chenji. Ama anapata chenji kiasi gani?
W. $5.

Mpe mwanafunzi mmoja mkate, penseli na baadhi ya sarafu. Mwanafunzi huyu ni muuzaji. Mpe mwanafunzi wa pili noti ya $50. Mwanafunzi huyu ni mnunuzi.

M. Mnunuzi anaomba mikate miwili na penseli moja. Vinagharimu $35. Mnunuzi analipa kwa noti ya $50. Muuzaji, anza kwa 35 na utoe sarafu moja. Sema kiasi kipya.
W. *(Muuzaji anatoa sarafu ya $5.)* Arobaini.

M. Endelea mpaka 50.
W. *(Muuzaji anatoa sarafu ya $10.)* Hamsini.

M. Mnunuzi, kuna chenji kiasi gani mkononi mwako?
W. $15. Tano na kumi ni kumi na tano.

Andika ubaoni:

> Gharama: $35 · Amelipa: $50
> 35 → 40 → 50

> Chenji: $5 + $10 = $15

M. Hii ni njia ya muuzaji. Anza kwa gharama. Hesabu kwa kuongeza mpaka pesa zilizolipwa. Je, tunaweza kupata chenji kwa njia ya pili?
W. Hamsini toa thelathini na tano. Ni kumi na tano.

M. Ndiyo. $50 − $35 = $15. Njia hizo mbili zinatoa jibu lilelile. Kwa hiyo chenji iko sawa.

M. Grace ananunua kikombe cha mchele kwa $10. Analipa kwa noti ya $50. Muuzaji anampa $30. Je, hiyo iko sawa?
W. Hapana. Chenji yake inapaswa kuwa $40.

M. Grace afanye nini?
W. Ahesabu chenji yake. Amwambie muuzaji.

M. Ndiyo. Hesabu chenji yako kabla ya kuondoka kwa muuzaji. Ongea kwa upole. Wauzaji pia wanaweza kukosea kuhesabu.

M. Muuzaji anampa Juma $10 zaidi ya inavyopaswa. Juma afanye nini?
W. Azirudishe.

M. Ndiyo. Huo ni uaminifu.

M. Sasa Kofi ana $20. Anaomba mkate mmoja na kipande kimoja cha sabuni. Vinagharimu kiasi gani?
W. $25. Kumi na tano na kumi ni ishirini na tano.

M. Je, Kofi anaweza kulipa?
W. Hapana. Ana $20 tu.

M. Kofi hana pesa za kutosha. Kutosha maana yake ni kiasi sawa na gharama, au zaidi. Kofi anahitaji kiasi gani zaidi?
W. $5.

M. Kofi anaweza kufanya nini?
W. Anaweza kununua mkate tu. Anaweza kurudi siku nyingine.

Mwanafunzi akisema, "Mimi ninafanya hesabu ya kutoa, sihesabu kwa kuongeza": sema, "Hiyo pia iko sawa. Lakini hesabu kwa kuongeza pia. Njia mbili zinatoa jibu la uhakika."

Mwanafunzi akihesabu kwa kuongeza kwa sarafu zisizofaa: sema, "Kwanza nenda kwenye namba inayoishia na 0. Kisha panda kwa makumi." Onyesha hivyo kwa sarafu za karatasi.

Mwanafunzi akisema, "Muuzaji anaweza kusubiri pesa": sema, "Hilo ni jambo lingine. Lina jina lake. Tutajifunza kuhusu jambo hilo baadaye."

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno matatu ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
kulipa	Kutoa pesa kwa kitu au kwa kazi.
chenji	Pesa ambazo muuzaji anakurudishia unapolipa zaidi ya gharama.
kutosha	Kiasi sawa na gharama, au zaidi.

Kwa Mwalimu: katika kitabu hiki neno **chenji** daima linamaanisha pesa zinazorudishwa. Halina maana nyingine. Kuanzia somo hili unaweza kusema: "Gharama ni pesa ambazo lazima ulipe ili kupata kitu."

Kariri

> **Chenji ni pesa ambazo muuzaji anakurudishia.**
>
> **Hesabu chenji yako kabla ya kuondoka kwa muuzaji.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Ziache ubaoni mpaka mwisho wa somo. Wanafunzi wanasema sentensi hizo mbili kwa sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti. Hakuna anayeandika.

1. "Kulipa" maana yake nini?
2. Penseli inagharimu $5. Kofi analipa $5. Je, anapata chenji?
3. Chenji ni nini?
4. Unapaswa kuhesabu chenji yako lini?
5. Muuzaji anakupa chenji zaidi ya inavyopaswa. Ufanye nini?
6. Una $10. Kitu kinagharimu $15. Je, una pesa za kutosha?

Zoezi 2. Hesabu chenji kwa kuongeza.

Kwa Mwalimu: andika mfano na vipengele vinane ubaoni. Onyesha mfano kwa pesa za karatasi. Wanafunzi wanaandika kila kipengele kama mfano: namba wanapohesabu kwa kuongeza, kisha chenji.

Mfano. Gharama $35 · Amelipa $50 → **35 → 40 → 50. Chenji: $5 + $10 = $15**

1. Gharama $15 · Amelipa $20
2. Gharama $25 · Amelipa $50
3. Gharama $30 · Amelipa $50
4. Gharama $10 · Amelipa $50
5. Gharama $45 · Amelipa $100
6. Gharama $75 · Amelipa $100
7. Gharama $150 · Amelipa $200
8. Gharama $32 · Amelipa $50

Kwa Mwalimu: katika namba 8 wanafunzi wanaanza kwa sarafu za $1: 33, 34, 35. Kisha wanaendelea kwa sarafu ya $5 mpaka 40.

Zoezi 3. Je, chenji iko sawa?

Kwa Mwalimu: andika orodha ya bei ya duka la kijiji ubaoni. Soma mfano kwa sauti, kisha soma kila hadithi yenye namba mara mbili. Wanafunzi wanaandika namba na **NDIYO** au **HAPANA**. Jibu likiwa HAPANA, wanaandika pia chenji iliyo sawa.

Mfano. Kofi ananunua penseli. Inagharimu $5. Analipa kwa sarafu ya $10. Anapata chenji ya $5. — **NDIYO.**

1. Ama ananunua kikombe cha chumvi. Kinagharimu $10. Analipa $20. Anapata chenji ya $10.
2. Juma ananunua mkate mmoja. Unagharimu $15. Analipa $50. Anapata chenji ya $25.
3. Grace ananunua mayai 2. Yanagharimu $10. Analipa $20. Anapata chenji ya $10.
4. Peter ananunua daftari. Linagharimu $20. Analipa $100. Anapata chenji ya $70.
5. Halima ananunua vikombe 3 vya maharagwe. Vinagharimu $30. Analipa $50. Anapata chenji ya $20.
6. Fatuma ananunua kipande cha sabuni na penseli. Vinagharimu $15. Analipa $20. Anapata chenji ya $10.
7. Musa ananunua kuku. Anagharimu $150. Analipa $500. Anapata chenji ya $350.

Zoezi 4. Je, inatosha?

Kwa Mwalimu: acha orodha ya bei ubaoni na uongeze mistari hii: kikombe 1 cha maharagwe … $10 · kuku 1 … $150 · safari ya basi kwenda mjini … $30. Andika mfano na vipengele sita ubaoni.

Wanafunzi wanatafuta gharama kwanza. Kisha wanaandika **NDIYO** au **HAPANA**. Jibu likiwa HAPANA, wanaandika mtu huyo

anahitaji pesa kiasi gani zaidi.

Mfano. Kofi ana $20. Anaomba mkate mmoja na kipande kimoja cha sabuni. → **Gharama: $15 + $10 = $25. HAPANA. $5 zaidi.**

1. Grace ana $50. Anaomba mikate 3.
2. Juma ana $30. Anaomba madaftari 2.
3. Thandi ana $100. Anapanda basi kwenda mjini na kurudi.
4. Kofi ana $10. Anaomba penseli 3.
5. Fatuma ana $20. Anaomba kikombe 1 cha mchele na kikombe 1 cha maharagwe.
6. Musa ana $100. Anaomba kuku mmoja.

Zoezi 5. Andika neno linalokosekana.

Kwa Mwalimu: Ama yuko sokoni. Andika mazungumzo ubaoni, na mstari kwa kila neno linalokosekana. Andika maneno haya matano juu yake: **bei · gharama · kulipa · chenji · kutosha**. Soma mazungumzo kwa sauti.

Wanafunzi wananakili mazungumzo na kuandika maneno yanayokosekana. Kisha wanafunzi wawili wanayasoma kwa sauti: mmoja ni Ama, na mwingine ni muuzaji.

1. Ama: Je, _____ ya mkate mmoja ni kiasi gani?
2. Muuzaji: Ni $15.
3. Ama: Mikate miwili, tafadhali. _____ yake ni kiasi gani?
4. Muuzaji: Inagharimu $30.
5. Ama: Nina $25 tu. Hizo si pesa za _____.
6. Ama: Nachukua mkate mmoja. Nataka _____ kwa noti ya $20.
7. Muuzaji: Hii hapa _____ yako. Ni $5.

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: kwa Somo 5, leta kikombe cha maji na jiwe dogo. Mwombe kila mwanafunzi atafute kitu kimoja ambacho ni rahisi kukipata katika kijiji chetu, na kitu kimoja ambacho ni vigumu kukipata. Somo 5 linaanza na majibu yao.

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1. 1. Kutoa pesa kwa kitu au kwa kazi. · 2. Hapana. Analipa kiasi kamili. · 3. Pesa ambazo muuzaji anakurudishia unapolipa zaidi ya gharama. · 4. Kabla ya kuondoka kwa muuzaji. · 5. Rudisha pesa za ziada. · 6. Hapana. Unahitaji $5 zaidi.

Zoezi 2.

1. 15 → 20. Chenji: $5
2. 25 → 30 → 50. Chenji: $5 + $20 = $25
3. 30 → 50. Chenji: $20
4. 10 → 20 → 30 → 50. Chenji: $10 + $10 + $20 = $40
5. 45 → 50 → 100. Chenji: $5 + $50 = $55
6. 75 → 80 → 90 → 100. Chenji: $5 + $10 + $10 = $25
7. 150 → 200. Chenji: $50
8. 32 → 33 → 34 → 35 → 40 → 50. Chenji: $1 + $1 + $1 + $5 + $10 = $18

Hatua nyingine pia ziko sawa kama chenji iko sawa. Kwa mfano, namba 3 inaweza kuwa 30 → 40 → 50.

Zoezi 3.

1. NDIYO
2. HAPANA. Chenji iliyo sawa ni $35.

3. NDIYO
4. HAPANA. Chenji iliyo sawa ni $80.
5. NDIYO
6. HAPANA. Chenji iliyo sawa ni $5.
7. NDIYO

Namba 6: muuzaji anatoa $5 zaidi ya inavyopaswa. Fatuma anapaswa kuzirudisha.

Zoezi 4.

1. Gharama: $15 + $15 + $15 = $45. NDIYO.
2. Gharama: $20 + $20 = $40. HAPANA. $10 zaidi.
3. Gharama: $30 + $30 = $60. NDIYO.
4. Gharama: $5 + $5 + $5 = $15. HAPANA. $5 zaidi.
5. Gharama: $10 + $10 = $20. NDIYO.
6. Gharama: $150. HAPANA. $50 zaidi.

Namba 3: kwenda mjini na kurudi ni safari mbili. *Namba 5:* kiasi sawa kabisa na gharama kinatosha.

Zoezi 5. 1. bei · 2. *(hakuna neno linalokosekana)* · 3. gharama · 4. *(hakuna neno linalokosekana)* · 5. kutosha · 6. kulipa · 7. chenji

Somo 5. Thamani

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- kikombe cha maji na jiwe dogo
- yai moja
- orodha ya bei ya duka la kijiji (Somo 3). Ongeza: kuku 1 … $150
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 45. Kama wanafunzi wako ni wapya shuleni, fundisha somo hili katika vipindi viwili vifupi.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo matatu:

1. Baadhi ya vitu vina bei ya juu zaidi kwa sababu vinafaa, ni adimu, au vinachukua kazi nyingi.
2. Kitu kilekile kinaweza kustahili pesa zaidi mahali fulani, au wakati fulani.
3. Thamani na bei si kitu kimoja.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Kwa nini bei zinatofautiana. Kuna sababu tatu kuu. Kitu kinafaa. Kitu ni adimu: kipo kidogo tu. Kitu kinachukua kazi nyingi kukitengeneza au kukilima.

Kuku ana bei ya juu kuliko yai. Anatoa mayai mengi, na Ama anamlisha kwa miezi mingi. Kiti cha Peter kina bei ya juu kuliko kigoda chake. Kiti kinachukua siku tatu za kazi, na kigoda kinachukua siku moja.

Kinafaa, na ni vigumu kukipata. Maji yanafaa sana. Lakini karibu na mto kuna maji tele. Kwa hiyo hakuna anayetoa pesa kwa

kikombe cha maji.

Dhahabu haifai kama maji. Lakini dhahabu ni adimu, kwa hiyo ina bei ya juu. Kitu kina bei ya juu watu wanapokiona kinafaa na ni vigumu kukipata.

Mahali na wakati. Kitu kilekile kinaweza kustahili pesa zaidi mahali fulani, au wakati fulani. Kwenye barabara ndefu isiyo na mto, katika miezi ya kiangazi, kikombe cha maji kinastahili pesa nyingi.

Mara tu baada ya mavuno kuna mahindi tele. Miezi kadhaa baadaye, yamebaki machache, na mahindi yanastahili pesa zaidi. Samaki wanastahili pesa zaidi mbali na ziwa. Blanketi linastahili pesa zaidi usiku wa baridi.

Thamani na bei. Muuzaji anaamua bei. Lakini wanunuzi wanaamua kitu kinastahili kiasi gani kwao. Muuzaji anaweza kuomba $50 kwa yai moja. Hakuna anayelinunua, kwa sababu yai halistahili $50.

Hapo muuzaji anapaswa kuomba kidogo zaidi. Baadhi ya vitu vina thamani kubwa na havina bei kabisa, kwa mfano hewa.

Maneno. Sema "Dhahabu ni adimu" na "Kuna maji tele", si "Maji ni tele". Usitumie "nafuu" na "ghali" (Somo 25). Sema "bei ya juu" na "bei ya chini".

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Soma maneno ya mwalimu (**M**) kwa sauti. Subiri wanafunzi wajibu. Majibu ya wanafunzi (**W**) yanakuonyesha unachoweza kutarajia. Kubali jibu lolote lenye maana ileile.

M. Taja kitu kimoja ambacho ni rahisi kukipata katika kijiji chetu. Taja kitu kimoja ambacho ni vigumu kukipata.
W. *(Waache wanafunzi watoe majibu yao. Andika orodha mbili fupi ubaoni: RAHISI KUPATA na VIGUMU KUPATA.)*

Onyesha orodha ya bei.

M. Yai moja ni $5. Kuku mmoja ni $150. Kwa nini kuku ni pesa zaidi?
W. Kuku ni mkubwa. Anatoa mayai mengi.

M. Ndiyo. Kuku anafaa zaidi. Anatoa mayai kwa miezi mingi. Kuku anachukua muda gani kukua?
W. Miezi mingi.

M. Ama anamlisha kila siku kwa miezi mingi. Kwa hiyo kuna kazi nyingi katika kuku.

Inua kikombe cha maji.

M. Je, maji yanafaa?
W. Ndiyo. Tunayanywa. Tunapika na tunaosha kwa maji.

M. Karibu na mto, je, kuna mtu anayeuza kikombe cha maji?
W. Hapana. Kila mtu anaweza kuchukua maji mtoni.

M. Sawa. Karibu na mto kuna maji tele. Tele maana yake ni kwa wingi, zaidi ya kile watu wanachotumia.

M. Sasa tunatembea kwenye barabara ndefu isiyo na mto. Hakuna mvua kwa miezi mingi. Mwanamume anauza maji. Je, watu wanatoa pesa kwa maji hayo?
W. Ndiyo.

M. Kwa nini?
W. Kuna maji kidogo tu. Ni vigumu kuyapata.

M. Ndiyo. Kwenye barabara hiyo maji ni adimu. Adimu maana yake ni kwamba kipo kidogo tu. Kikombe kilekile cha maji kina thamani zaidi kwenye barabara ndefu.

Andika ubaoni: kinafaa · adimu · kazi nyingi

M. Mambo haya matatu yanakipa kitu thamani. Thamani ni jinsi kitu kinavyofaa, na jinsi kilivyo vigumu kukipata. Je, unaweza kula dhahabu?
W. Hapana.

M. Basi kwa nini watu wanatoa pesa nyingi kwa dhahabu?
W. Kwa sababu dhahabu ni adimu. Ni vigumu kuipata.

M. Peter anatengeneza kiti kwa siku tatu. Anatengeneza kigoda kwa siku moja. Kipi kina bei ya juu zaidi?
W. Kiti. Kuna kazi nyingi zaidi ndani yake.

Inua yai.

M. Katika kitabu chetu, watu wanatoa $5 kwa yai moja. Tunasema: yai moja linastahili $5. Sasa muuzaji anaomba $50 kwa yai moja. Bei ni kiasi gani?
W. $50.

M. Je, yai moja linastahili $50?
W. Hapana. Hakuna anayetoa $50 kwa yai moja.

M. Wanunuzi wanafanya nini?
W. Wanakwenda kwa muuzaji mwingine.

M. Ndiyo. Muuzaji anaamua bei. Wanunuzi wanaamua yai linastahili kiasi gani. Kwa hiyo thamani na bei si kitu kimoja.

Inua jiwe.

M. Je, kuna mtu anayetoa pesa kwa jiwe hili?
W. Hapana. Kuna mawe kila mahali.

M. Je, hewa inafaa?
W. Ndiyo. Hatuwezi kuishi bila hewa.

M. Bei yake ni kiasi gani?
W. Haina bei.

M. Hewa ina thamani kubwa. Lakini kuna hewa tele. Kwa hiyo haina bei.

Mwanafunzi akisema, "Dhahabu inafaa": sema, "Ndiyo, kidogo. Lakini chuma kinafaa zaidi kwa zana. Chuma kina bei ya chini zaidi, kwa sababu kuna chuma kingi zaidi. Dhahabu ina bei ya juu kwa sababu ni adimu."

Mwanafunzi akisema, "Si haki kuuza maji": sema, "Maji ya mtoni hayana bei. Lakini kubeba maji mbali ni kazi. Muuzaji wa maji anapata pesa kwa kazi hiyo."

Mwanafunzi akisema, "Kitu hiki kina thamani zaidi kwangu kuliko kwa jirani yangu": sema, "Ndiyo, hiyo ni kweli. Blanketi lina thamani zaidi kwa mtu anayeona baridi. Thamani inabadilika kutoka mtu mmoja hadi mwingine."

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno manne ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
thamani	Jinsi kitu kinavyofaa, na jinsi kilivyo vigumu kukipata.
kustahili	Thamani ya kitu, ikisemwa kwa pesa: "Yai moja linastahili $5."
adimu	Kipo kidogo tu. Ni vigumu kukipata.
tele	Kwa wingi; zaidi ya kile watu wanachotumia: "Kuna maji tele."

Kariri

> **Kitu kina thamani zaidi kinapofaa, kinapokuwa adimu, au kinapochukua kazi nyingi.**
>
> **Thamani na bei si kitu kimoja.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Ziache ubaoni mpaka mwisho wa somo. Wanafunzi wanasema sentensi hizo mbili kwa sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: uliza maswali 1 hadi 4, na wanafunzi wanajibu kwa sauti. Kisha soma sentensi 5 hadi 8. Baada ya kila sentensi wanafunzi wanasema "ndiyo" au "hapana", na wanaeleza kwa nini. Hakuna anayeandika.

1. Taja mambo matatu yanayokipa kitu thamani.
2. "Adimu" maana yake nini?
3. Kwa nini hakuna anayeuza maji karibu na mto?
4. Nani anaamua bei? Nani anaamua kitu kinastahili kiasi gani?
5. Muuzaji anaweza kuomba bei yoyote.
6. Bei daima inaonyesha thamani.
7. Hewa ina thamani kubwa, lakini haina bei.
8. Kikombe cha maji kinastahili kiasi kilekile kila mahali.

Zoezi 2. Adimu au tele?

Kwa Mwalimu: andika herufi mbili na maana zake ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila kipengele kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanaandika namba na herufi moja.

- **A** ikiwa kitu hicho ni adimu.
- **T** ikiwa kipo tele.

Mfano. maji katika mto mkubwa — **T**. Kuna maji mengi. Kila mtu anaweza kuyachukua.

1. dhahabu
2. mchanga karibu na mto
3. daktari katika kijiji kidogo kilicho mbali na mji
4. samaki katika kijiji kilicho karibu na ziwa kubwa
5. samaki katika kijiji kilicho mbali na maji
6. mahindi mara tu baada ya mavuno
7. mahindi kabla tu ya mavuno yanayofuata
8. maembe wakati miembe imejaa matunda
9. maji safi kwenye barabara ndefu isiyo na mto
10. almasi

Zoezi 3. Kwa nini kina bei ya juu zaidi?

Kwa Mwalimu: andika herufi tatu na maana zake ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila kipengele kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanaandika namba na herufi moja.

- **F** ikiwa kinafaa zaidi.
- **A** ikiwa ni adimu zaidi.
- **K** ikiwa kinachukua kazi zaidi.

Mfano. Peter anatengeneza kiti kwa siku tatu. Anatengeneza kigoda kwa siku moja. Kiti kina bei ya juu zaidi. — **K**.

1. Kisu kipya kinakata vizuri. Kisu kilichovunjika hakikati kitu. Kisu kipya kina bei ya juu zaidi.
2. Dhahabu ni vigumu kuipata. Chuma ni rahisi kukipata. Dhahabu ina bei ya juu zaidi.
3. Grace anashona tundu dogo kwa muda mfupi. Anashona gauni jipya kwa siku mbili. Gauni lina bei ya juu zaidi.
4. Samaki walio mbali na ziwa wana bei ya juu kuliko samaki walio karibu na ziwa.
5. Ndoo isiyo na tundu ina bei ya juu kuliko ndoo yenye tundu.

6. Juma anatengeneza kikapu kikubwa kwa siku mbili. Anatengeneza kikapu kidogo kwa saa moja. Kikapu kikubwa kina bei ya juu zaidi.

Zoezi 4. Wapi au lini kinastahili pesa zaidi?

Kwa Mwalimu: andika mfano na vipengele vitano ubaoni. Wanafunzi wanaandika sentensi kamili kwa kila kipengele, kama mfano.

Mfano. kikombe cha maji: karibu na mto, au kwenye barabara ndefu isiyo na mto? → **Kikombe cha maji kinastahili pesa zaidi kwenye barabara ndefu isiyo na mto.**

1. blanketi: usiku wa baridi, au mchana wa joto?
2. samaki: karibu na ziwa, au mbali na ziwa?
3. mahindi: mara tu baada ya mavuno, au kabla tu ya mavuno yanayofuata?
4. taa: mchana, au usiku?
5. mwavuli: wakati wa mvua, au siku isiyo na mvua?

Zoezi 5. Andika neno linalokosekana.

Kwa Mwalimu: andika sentensi sita ubaoni, na mstari kwa kila neno linalokosekana. Andika maneno haya matano juu yake: **thamani · linastahili · adimu · tele · bei**. Wanafunzi wananakili kila sentensi na kuandika neno linalokosekana.

1. Dhahabu ni _____. Ni vigumu kuipata.
2. Karibu na mto kuna maji _____.
3. Muuzaji anaomba _____ ya $5 kwa yai moja.
4. Yai moja _____ $5.
5. Vitu vinavyofaa na vilivyo adimu vina _____ zaidi.
6. Hewa ina _____ kubwa, lakini haina bei.

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: Somo 6 ni marudio ya Masomo 1 hadi 5. Tunza pesa za karatasi na orodha ya bei ya duka la kijiji. Mwombe kila mwanafunzi alete daftari lenye kazi yote ya Masomo 1 hadi 5.

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1. 1. Kinafaa; ni adimu; kinachukua kazi nyingi. · 2. Kipo kidogo tu. Ni vigumu kukipata. · 3. Kuna maji tele hapo. Kila mtu anaweza kuyachukua. · 4. Muuzaji anaamua bei. Wanunuzi wanaamua kitu kinastahili kiasi gani. · 5. Ndiyo. Lakini bei ikiwa ya juu mno, hakuna anayenunua. · 6. Hapana. Muuzaji anaweza kuomba pesa nyingi mno. Hewa ina thamani lakini haina bei. · 7. Ndiyo. Kuna hewa tele. · 8. Hapana. Kinastahili pesa zaidi mahali ambapo maji ni adimu.

Zoezi 2. 1 A · 2 T · 3 A · 4 T · 5 A · 6 T · 7 A · 8 T · 9 A · 10 A

Namba 4 na 5, na 6 na 7: kitu kinaweza kuwa adimu mahali fulani au wakati fulani, lakini si mahali pengine au wakati mwingine. Zungumza kuhusu jambo hili na darasa.

Zoezi 3. 1 F · 2 A · 3 K · 4 A · 5 F · 6 K

Kubali herufi nyingine yenye sababu nzuri. Katika namba 4, "K: kubeba samaki mbali ni kazi" pia ni kweli.

Zoezi 4.

1. Blanketi linastahili pesa zaidi usiku wa baridi.
2. Samaki wanastahili pesa zaidi mbali na ziwa.

3. Mahindi yanastahili pesa zaidi kabla tu ya mavuno yanayofuata.
4. Taa inastahili pesa zaidi usiku.
5. Mwavuli unastahili pesa zaidi wakati wa mvua.

Namba 3: kabla tu ya mavuno yanayofuata, yamebaki mahindi machache, kwa hiyo ni adimu.

Zoezi 5. 1. adimu · 2. tele · 3. bei · 4. linastahili · 5. thamani · 6. thamani

Somo 6. Marudio: Pesa ni Nini (Masomo 1 hadi 5)

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- pesa za karatasi za kitabu (kutoka Somo 2)
- orodha ya bei ya duka la kijiji (Somo 3), iandike ubaoni kabla wanafunzi hawajafika. Ongeza mistari hii: kikombe 1 cha chumvi … $10 · kikombe 1 cha maharagwe … $10 · kuku 1 … $150
- chaki na ubao
- daftari la kila mwanafunzi, lenye kazi yote ya Masomo 1 hadi 5
- rula, na kalamu au penseli, kwa kila mwanafunzi

Muda: vipindi viwili vya takriban dakika 40. Katika kipindi cha kwanza, fanya Maswali ya Marudio na Mazoezi 1 hadi 3. Katika kipindi cha pili, fanya Mazoezi 4 hadi 6.

Marudio haya yanakagua nini. Wanafunzi hawajifunzi maneno mapya katika somo hili. Wanatumia tena maneno na stadi za Sehemu ya Kwanza:

1. Mabadilishano, kwa pesa na bila pesa (Somo 1).
2. Kusoma, kuandika na kuhesabu viasi; jumla (Somo 2).
3. Bei na gharama; muuzaji na mnunuzi; orodha ya bei (Somo 3).
4. Kulipa, kuhesabu chenji kwa kuongeza, na pesa za kutosha (Somo 4).
5. Thamani: kinafaa, adimu, tele, kazi nyingi (Somo 5).

Andika maneno ishirini ya Sehemu ya Kwanza upande mmoja wa ubao. Yaache hapo kwa vipindi vyote viwili:

> mabadilishano · pesa · bidhaa · sarafu · noti · kiasi · jumla · dola · bei · gharama · muuzaji · mnunuzi · soko · kulipa · chenji · kutosha · thamani · kustahili · adimu · tele

Wanafunzi wengi wakikosea swali. Usiendelee na Somo 7 mara moja. Fundisha jambo hilo tena, kutoka somo lililo hapa chini. Kisha toa vipengele viwili au vitatu vipya vya aina hiyohiyo.

Majibu yasiyo sawa katika …	Fundisha tena …
Zoezi 1; vipengele 7 na 8 vya jaribio	Somo 1, Mazungumzo na Zoezi 2
Zoezi 2 (gharama); vipengele 1 hadi 4 vya jaribio	Somo 2, Zoezi 3, na Somo 3, Zoezi 3
Zoezi 2 (chenji); vipengele 5 na 6 vya jaribio	Somo 4, njia ya muuzaji, na Zoezi 2
Zoezi 3	Somo 2, Zoezi 5, na mistari miwili ya uuzaji mmoja (Somo 3, Mazungumzo)
Zoezi 4	Somo 3, Zoezi 4
Vipengele 9 na 10 vya jaribio	Somo 5, Mazoezi 2 na 3

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Maswali ya Marudio

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti kwa sentensi kamili. Hakuna anayeandika. Namba iliyo kwenye mabano inakuonyesha somo. Kama hakuna anayeweza kujibu, soma tena sentensi za Kariri za somo hilo.

1. Mabadilishano ni nini? (Somo 1)
2. Kwa nini mabadilishano bila pesa mara nyingi ni magumu? (Somo 1)
3. Pesa ni nini? Kwa nini watu wanazipokea? (Somo 1)
4. Sarafu ni nini? Noti ni nini? (Somo 1)
5. Tunaandikaje "dola arobaini" ubaoni? (Somo 2)
6. Taja sarafu tatu na noti nne za kitabu hiki. (Somo 2)
7. Jumla ni nini? (Somo 2)
8. Soko ni nini? (Somo 3)
9. Nani anaomba bei, muuzaji au mnunuzi? (Somo 3)
10. Bei ni nini? Gharama ni nini? (Somo 3)
11. Chenji ni nini? Unapaswa kuihesabu lini? (Somo 4)
12. Una $10. Kitu kinagharimu $15. Je, una pesa za kutosha? (Somo 4)
13. Taja mambo matatu yanayokipa kitu thamani. (Somo 5)
14. Karibu na mto, hakuna anayeuza kikombe cha maji. Kwa nini? (Somo 5)
15. Je, thamani na bei ni kitu kimoja? (Somo 5)

Zoezi 1. Ni mabadilishano ya aina gani?

Kwa Mwalimu: andika herufi tatu na maana zake ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila sentensi yenye namba kwa sauti mara mbili. Baada ya kila sentensi, wanafunzi wanaandika namba yake na herufi moja kwenye madaftari yao.

- **B** ikiwa ni mabadilishano bila pesa.
- **P** ikiwa ni mabadilishano kwa pesa.

- **X** ikiwa si mabadilishano.

Mfano. Juma anampa Fatuma mbuzi. Fatuma anampa Juma magunia mawili ya mahindi. — **B**. Kila mtu anatoa na anapata. Hakuna pesa.

1. Musa anampa Grace vikombe 2 vya chumvi. Grace anamshonea shati lake.
2. Kofi anampa muuzaji $5. Muuzaji anampa penseli.
3. Ama anaokota yai chini ya mti.
4. Juma anampa Peter mbuzi. Peter anampa Juma viti viwili.
5. Thandi anampa muuzaji noti ya $20. Anapata mkate mmoja na $5.
6. Mvulana anampa mdogo wake viatu vyake vya zamani.
7. Halima anamshonea Ama viatu. Ama anampa mayai 4.
8. Fatuma analipa $10 kwa kikombe cha mchele.
9. Mvua inajaza ndoo maji.
10. Grace anashona gauni. Mwenye gauni anamlipa kwa noti ya $20.

Zoezi 2. Tafuta gharama. Hesabu chenji kwa kuongeza.

Kwa Mwalimu: acha orodha ya bei ubaoni. Andika mfano na vipengele vinane ubaoni. Onyesha mfano kwa pesa za karatasi. Wanafunzi wanaandika kila kipengele kama mfano: gharama, namba wanapohesabu kwa kuongeza, na chenji.

Mfano. Grace ananunua mikate 2. Analipa kwa noti ya $50. → **Gharama: $15 + $15 = $30. 30 → 40 → 50. Chenji: $10 + $10 = $20**

1. Kofi ananunua penseli 1. Analipa kwa sarafu ya $10.
2. Ama ananunua kikombe 1 cha chumvi na kipande 1 cha sabuni. Analipa kwa noti ya $50.
3. Juma ananunua mayai 3. Analipa kwa noti ya $20.
4. Thandi ananunua daftari 1 na penseli 1. Analipa kwa noti ya $50.

5. Fatuma ananunua vikombe 2 vya mchele na mkate 1. Analipa kwa noti ya $50.
6. Halima ananunua vikombe 3 vya maharagwe. Analipa kwa noti ya $20 na sarafu ya $10.
7. Grace ananunua mayai 2 na mkate 1. Analipa kwa noti ya $100.
8. Peter ananunua kuku 1. Analipa kwa noti ya $500.

Kwa Mwalimu: namba 6 haina chenji. Waulize wanafunzi kwa nini.

Zoezi 3. Chora mstari wa KUINGIA na KUTOKA. Andika jumla.

Kwa Mwalimu: andika sentensi sita ubaoni na uzisome kwa sauti. Fanya sentensi 1 pamoja na wanafunzi: huo ndio mfano. Wanafunzi wanachora mstari wa Grace na kuandika sentensi zote sita ndani yake. Kisha wanakamilisha sentensi mbili zilizo chini ya mstari. Mwisho, wanachora mstari wa pili wa Ama, kwa sentensi 5.

Mfano. Grace anamshonea Peter shati. Peter anampa $20.

Grace: KUINGIA	Grace: KUTOKA
$20 kwa shati	

1. Grace anamshonea Peter shati. Peter anampa $20.
2. Grace ananunua mikate 2. Anatoa $30.
3. Grace anamshonea Fatuma gauni. Fatuma anampa $30.
4. Grace ananunua uzi. Anatoa $10.
5. Grace ananunua mayai 3 kutoka kwa Ama. Anatoa $15.
6. Grace anamshonea Musa mfuko. Musa anampa $10.

Chini ya mstari, wanafunzi wanaandika:

- Jumla ya upande wa KUINGIA ni _____.
- Jumla ya upande wa KUTOKA ni _____.

Zoezi 4. Andika orodha ya bei.

Kwa Mwalimu: shule inauza penseli na vitu vingine kwa wanafunzi wake. Maneno ya orodha yake ya bei yamechanganyika. Andika mfano na michanganyiko mitano ubaoni. Wanafunzi wanaandika orodha ya bei kwa mpangilio mzuri. Wanaweka kichwa juu, kwa herufi kubwa, na viasi upande wa kulia. Kisha wanajibu maswali mawili yaliyo chini yake.

Mfano. $5 · penseli · 1 → **penseli 1 ..... $5**

1. bei · shule · la · orodha · duka · ya
2. $20 · 1 · daftari
3. 1 · $15 · mkate
4. cha · $10 · sabuni · 1 · kipande
5. yai · 1 · $5 · mayai

Chini ya orodha ya bei, wanafunzi wanajibu:

- Madaftari 2 na penseli 1 vinagharimu kiasi gani?
- Kofi ana $20. Je, zinatosha kwa mkate 1 na yai 1?

Kwa Mwalimu: namba 5 ina neno moja la ziada. Waombe wanafunzi walitafute.

Zoezi 5. Jaribio fupi.

Kwa Mwalimu: andika vipengele kumi ubaoni. Usiwasaidie wanafunzi. Kila mwanafunzi anaandika namba ya kila kipengele na jibu katika daftari. Kusanya madaftari, au tembea darasani na utazame. Toa maksi moja kwa kila jibu lililo sawa. Andika maksi kati ya 10 chini ya ukurasa.

1. Andika kwa tarakimu: dola sabini na tano.
2. Andika kwa maneno: $40.
3. Hesabu pesa: [$20] ($10) ($5). Andika jumla.
4. Mkate 1 ni $15. Mikate 2 inagharimu kiasi gani?
5. Gharama ni $25. Unalipa $50. Chenji ni kiasi gani?

6. Kofi ana $15. Penseli na daftari vinagharimu $25. Je, pesa zake zinatosha?
7. Pesa iliyotengenezwa kwa karatasi ni _____.
8. Ama anatoa mayai 3. Musa anatoa kikombe cha chumvi. Je, ni mabadilishano?
9. Almasi ni _____. Zipo kidogo tu.
10. Andika ndiyo au hapana: thamani na bei ni kitu kimoja.

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Kwa Mwalimu: andika sentensi hizi nne ubaoni. Ni sentensi za Kariri kutoka Sehemu ya Kwanza. Wanafunzi wanazisema kwa sauti, wote pamoja, mara moja. Kisha wananakili kila sentensi mara mbili.

> **Pesa ni kitu ambacho watu wote wanakubali kupokea kwa bidhaa na kwa kazi.**
>
> **Jumla ni viasi vyote vikijumlishwa pamoja.**
>
> **Hesabu chenji yako kabla ya kuondoka kwa muuzaji.**
>
> **Thamani na bei si kitu kimoja.**

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: tazama maksi za jaribio fupi. Fundisha tena jambo lolote ambalo wanafunzi wengi walilikosea (tazama "Wanafunzi wengi wakikosea swali"). Tunza pesa za karatasi; Sehemu ya Pili inazitumia kidogo, lakini baadhi ya wanafunzi bado wanazihitaji.

Somo 7 linaanza Sehemu ya Pili, "Pesa Kuingia, Pesa Kutoka". Kabla yake, mwombe kila mwanafunzi afikirie mtu mmoja nyumbani. Mtu huyo anafanya kazi gani? Je, kuna mtu anayempa pesa kwa kazi hiyo? Somo 7 linaanza na majibu yao.

Majibu (kwa mwalimu)

Maswali ya Marudio. 1. Watu wawili, kila mmoja anatoa kitu na kila mmoja anapata kitu. · 2. Lazima umpate mtu aliye na kitu unachotaka, na ambaye pia anataka kitu ulicho nacho. · 3. Kitu ambacho watu wote wanakubali kupokea kwa bidhaa na kwa kazi. Watu wanazipokea kwa sababu watu wote wanakubali kuzipokea. · 4. Sarafu ni pesa iliyotengenezwa kwa chuma. Noti ni pesa iliyotengenezwa kwa karatasi. · 5. Alama $ kwanza, kisha namba: $40. · 6. Sarafu: $1, $5, $10. Noti: $20, $50, $100, $500. · 7. Viasi vyote vikijumlishwa pamoja. · 8. Mahali ambapo wauzaji na wanunuzi wanakutana. · 9. Muuzaji. · 10. Bei ni pesa ambazo muuzaji anaomba. Gharama ni pesa ambazo lazima ulipe ili kupata kitu. · 11. Pesa ambazo muuzaji anakurudishia. Ihesabu kabla ya kuondoka kwa muuzaji. · 12. Hapana. Unahitaji $5 zaidi. · 13. Kinafaa; ni adimu; kinachukua kazi nyingi. · 14. Kuna maji tele hapo. Kila mtu anaweza kuyachukua. · 15. Hapana.

Zoezi 1. 1 B · 2 P · 3 X · 4 B · 5 P · 6 X · 7 B · 8 P · 9 X · 10 P

Namba 1 na namba 7: kazi ya kushona inatolewa kwa chumvi au kwa mayai, bila pesa. Kwa hiyo haya ni mabadilishano bila pesa. *Namba 5:* zile $5 ni chenji. Bado ni mabadilishano mamoja kwa pesa. *Namba 6:* mvulana hapati kitu chochote. Ni zawadi.

Zoezi 2.

1. Gharama: $5. 5 → 10. Chenji: $5
2. Gharama: $10 + $10 = $20. 20 → 30 → 50. Chenji: $10 + $20 = $30
3. Gharama: $5 + $5 + $5 = $15. 15 → 20. Chenji: $5
4. Gharama: $20 + $5 = $25. 25 → 30 → 50. Chenji: $5 + $20 = $25

5. Gharama: $10 + $10 + $15 = $35. 35 → 40 → 50. Chenji: $5 + $10 = $15
6. Gharama: $10 + $10 + $10 = $30. Analipa kiasi kamili. Hakuna chenji.
7. Gharama: $5 + $5 + $15 = $25. 25 → 30 → 50 → 100. Chenji: $5 + $20 + $50 = $75
8. Gharama: $150. 150 → 200 → 300 → 400 → 500. Chenji: $50 + $100 + $100 + $100 = $350

Hatua nyingine pia ziko sawa kama chenji iko sawa. Kwa mfano, namba 2 inaweza kuwa 20 → 30 → 40 → 50.

Zoezi 3.

Grace: KUINGIA	Grace: KUTOKA
$20 kwa shati	$30 kwa mikate 2
$30 kwa gauni	$10 kwa uzi
$10 kwa mfuko	$15 kwa mayai 3

- Jumla ya upande wa KUINGIA ni $60. (20 + 30 + 10)
- Jumla ya upande wa KUTOKA ni $55. (30 + 10 + 15)

Mstari wa Ama kwa sentensi 5:

Ama: KUINGIA	Ama: KUTOKA
$15	mayai 3

Kwa nini: uuzaji mmoja unatoa mistari miwili. Kwenye mstari wa Grace, zile $15 ziko upande wa KUTOKA. Kwenye mstari wa Ama, ziko upande wa KUINGIA.

Zoezi 4.

DUKA LA SHULE — ORODHA YA BEI

penseli 1 ..... $5
daftari 1 ..... $20

mkate 1 ..... $15
kipande 1 cha sabuni $10
yai 1 ..... $5

Namba 5: neno la ziada ni "mayai". Kubali mistari kwa mpangilio wowote, kichwa kikiwa juu.

- Madaftari 2 na penseli 1 vinagharimu $20 + $20 + $5 = $45.
- Mkate 1 na yai 1 vinagharimu $15 + $5 = $20. Ndiyo, $20 zinatosha. (Kiasi sawa kabisa na gharama kinatosha.)

Zoezi 5. Maksi moja kwa kila kipengele.

1. $75
2. arobaini
3. $20 + $10 + $5 = $35
4. $30
5. $25
6. Hapana. Anahitaji $10 zaidi. (Kubali "Hapana" peke yake.)
7. noti
8. Ndiyo. Ni mabadilishano bila pesa.
9. adimu
10. hapana

Kwa Ajili ya Mwalimu

Msaada Zaidi kwa Mwalimu

Sehemu ya Kwanza. Pesa ni Nini (Masomo 1 hadi 6)

Sehemu hii ni ya nini. Sehemu ya Kwanza inawapa wanafunzi zana za kwanza za pesa. Wanajifunza pesa ni nini na jinsi ya kuzihesabu. Wanajifunza kuuliza bei, kulipa, na kuhesabu chenji yao. Wanajifunza kwa nini baadhi ya vitu vina bei ya juu zaidi kuliko vingine. Kila sehemu inayofuata inasimama juu ya masomo haya.

Wanafunzi wanapaswa kuondoka na mawazo haya.

1. Pesa ni kitu ambacho watu wote wanakubali kupokea kwa bidhaa na kwa kazi. Pesa zinafanya mabadilishano kuwa rahisi.
2. Tunaandika $40 na tunasema "dola arobaini". Jumla ni viasi vyote vikijumlishwa pamoja.
3. Bei ni pesa ambazo muuzaji anaomba. Gharama ni pesa ambazo lazima ulipe ili kupata kitu.
4. Hesabu chenji yako kabla ya kuondoka kwa muuzaji.

Makosa ambayo wanafunzi hufanya mara nyingi, na jinsi ya kuyarekebisha.

- *Mwanafunzi anatumia "bei" na "gharama" kwa maana moja.* Uliza, "Nani anaiomba? Nani anailipa?" Muuzaji anaomba bei ya yai moja: $5. Mnunuzi wa mayai matatu analipa gharama ya $15.
- *Mwanafunzi anaandika 40$.* Andika $40 kando yake. Sema, "Kwa dola, alama inakuja kwanza."
- *Mwanafunzi anahesabu chenji kwa sarafu zisizofaa.* Sema, "Kwanza fika kwenye namba inayoishia na 0. Kisha endelea kwa kumi kumi." Onyesha hivyo kwa sarafu za karatasi.

- *Mwanafunzi anahesabu kuanzia sarafu ndogo kabisa.* Sema, "Hesabu pesa kubwa kwanza. Hapo kuhesabu kunakuwa haraka."
- *Mwanafunzi anasema kwamba zawadi ni mabadilishano.* Uliza, "Mtoaji anapata nini?" Kama mtoaji hapati kitu, ni zawadi.
- *Mwanafunzi anadhani kwamba bei daima inaonyesha thamani.* Tumia yai la $50. Hakuna anayelinunua, kwa hiyo halistahili $50.

Ukiwa na vifaa vichache sana. Tengeneza pesa za kitabu kwa kadi au karatasi, kama Somo 2 linavyoonyesha. Chora duara kuzunguka kiasi kwenye sarafu, na mstatili mrefu kuzunguka kiasi kwenye noti. Kama huna karatasi, tumia mawe. Kabla ya kuanza, sema, "Kila jiwe ni $5." Andika orodha ya bei ya duka la kijiji ubaoni mara moja. Iache hapo, au katika daftari lako mwenyewe, kwa Masomo 3, 4 na 5.

Darasa likienda polepole. Fundisha kila somo katika vipindi viwili vifupi. Tumia kipindi cha kwanza kwa Mazungumzo na zoezi la kujibu kwa sauti. Tumia kipindi cha pili kwa mazoezi ya kuandika. Mwanzoni tumia sarafu za $1, $5 na $10 tu. Waache wanafunzi washike na kuhesabu pesa za karatasi kabla ya kuandika hesabu yoyote. Ni afadhali kufanya nusu ya vipengele vya zoezi vizuri, kuliko kufanya vyote vibaya. Usianze Sehemu ya Pili mpaka wanafunzi wengi waweze kuhesabu chenji kwa kuongeza.

Orodha ya Maneno (Masomo 1 hadi 6)

Kwa Mwalimu: haya ni Maneno Mapya yote ya kitabu. Kila neno lina maana moja tu katika kitabu hiki. Maana ni ileile kama katika somo. Namba inakuonyesha somo ambamo neno linatokea kwa mara ya kwanza.

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
adimu	Kipo kidogo tu. Ni vigumu kukipata.	5
bei	Pesa ambazo muuzaji anaomba kwa kitu.	3
bidhaa	Vitu ambavyo watu wanatengeneza au wanalima, na wanauza.	1
chenji	Pesa ambazo muuzaji anakurudishia unapolipa zaidi ya gharama.	4
dola ($)	Pesa inayotumika katika kitabu hiki. Tunaandika alama $ kabla ya namba: $40.	2
gharama	Pesa ambazo lazima utoe ili kupata kitu.	3
jumla	Viasi vyote vikijumlishwa pamoja.	2
kiasi	Pesa kiasi gani. Ni namba yenye alama ya dola, kama $40.	2
kulipa	Kutoa pesa kwa kitu au kwa kazi.	4
kustahili	Thamani ya kitu, ikisemwa kwa pesa: "Yai moja linastahili $5."	5
kutosha	Kiasi sawa na gharama, au zaidi.	4
mabadilishano	Watu wawili, kila mmoja anatoa kitu na kila mmoja anapata kitu.	1
mnunuzi	Mtu anayetoa pesa, na anapata bidhaa au kazi kwa ajili yake.	3
muuzaji	Mtu anayetoa bidhaa au kazi, na anapata pesa kwa ajili yake.	3
noti	Pesa iliyotengenezwa kwa karatasi.	1

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
pesa	Kitu ambacho watu wote wanakubali kupokea kwa bidhaa na kwa kazi.	1
sarafu	Pesa iliyotengenezwa kwa chuma.	1
soko	Mahali ambapo wauzaji na wanunuzi wanakutana.	3
tele	Kwa wingi; zaidi ya kile watu wanachotumia: "Kuna maji tele."	5
thamani	Jinsi kitu kinavyofaa, na jinsi kilivyo vigumu kukipata.	5

Kwa Mwalimu: maneno mengine mawili yana maana moja tu katika kitabu chote, lakini si Maneno Mapya. **Alama** ni kitu kinachosimama badala ya kitu kingine, kama $ au %. **Mkopeshaji binafsi** ni mkopeshaji ambaye kazi yake ni kukopesha pesa (Somo 18).